

Лекція №4
Тема: Організаційні форми підприємства
План

1. Класифікація форм підприємств.
2. Складні форми підприємницької діяльності
3. Малий бізнес.

1. Для більшості підприємств властивим є комерційний характер діяльності з одержанням прибутку. До некомерційних відносяться благодійницькі, освітянські, медичні, наукові та інші підприємства.

Приватними є підприємства, що засновані на власності майна окремих громадян. Відповідно до Закону України "Про власність" можна визначити такі три види приватних підприємств:

- індивідуальне приватне підприємство, засноване на приватній власності і праці однієї фізичної особи;
- сімейне приватне підприємство, засноване на приватній власності та праці громадян, що проживають спільно як члени однієї сім'ї і ведуть спільне господарство;
- приватне підприємство з правом найму робочої сили, засноване на приватній власності окремого громадянина України з правом найму робочої сили.

В Україні функціонують державні та державно-комунальні підприємства. Їх майно вважається відповідно власністю загальнодержавних або адміністративно-територіальних одиниць. Державне підприємство - це самостійна господарська одиниця з правами юридичної особи, яка функціонує на основі державної форми власності у різних галузях народного господарства.

Класифікація та види підприємств

Класифікаційні ознаки	Види підприємств
Мета і характер	Комерційні і некомерційні
Форми власності майна	Приватні, колективні, державні, спільні
Належність капіталу	Національні, закордонні, змішані (спільні)
Правовий статус і форма господарювання	Одноосібні, кооперативні, орендні, господарські товариства
Галузево-функціональний вид діяльності	Промислові, сільськогосподарські, будівельні, транспортні, виробничо-торгові, торгово-посередницькі, інноваційно-впроваджу вальні, лізингові, банківські, страхові, туристичні тощо
Технологічна, територіальна цілісність і ступінь підпорядкування	Головні (материнські), дочірні, асоційовані, філії
Розмір за середньообліковою чисельністю працівників і сумою валового доходу від реалізації продукції	Малі, середні, великі

Якщо приватне підприємство має не одного, а кількох власників (наприклад, сімейне), то його майно є сімейною власністю. Інша, тобто часткова спільна власність, повинна бути встановлена письмовою угодою власників майна.

Колективне - це таке підприємство, яке засноване на одному або кількох видах колективної власності. Таке підприємство належить колективу співвласників (засновників, учасників), які діють як один суб'єкт права колективної власності. Право власника реалізується через юридичну особу - підприємство, яке володіє, користується і розпоряджається майном відповідно до свого статуту. В Україні функціонують державні та державно-комунальні підприємства. Їх майно вважається відповідно власністю загальнодержавних або адміністративно-територіальних одиниць. Державне підприємство - це самостійна господарська одиниця з правами юридичної особи, яка функціонує на основі державної форми власності у різних галузях народного господарства.

Якщо підприємство засноване на базі об'єднання майна різних власників (юридичних осіб та громадян), то його називають спільним підприємством із змішаною формою власності. У Законі України "Про зовнішньоекономічну діяльність" вказано, що спільні підприємства - це підприємства, які базуються на спільному капіталі суб'єктів господарської діяльності в країні та іноземних суб'єктів господарської діяльності, на спільному управлінні та на спільному розподілі результатів діяльності і ризиків. В залежності від цього є два види спільних підприємств: а) звичайні (національні) спільні підприємства; б) спільні підприємства з іноземними інвестиціями. Отже, засновниками спільних підприємств можуть бути юридичні особи і громадяни України та інших держав.

За належністю капіталу і контролю прийнято розрізняти підприємства:

- 1) національні - капітал належить підприємцям своєї країни;
- 2) закордонні - капітал є власністю іноземних підприємців повністю або в певній частині, що забезпечує їм необхідний контроль. Такі підприємства створюються у формі філіалів або дочірніх фірм та реєструються у країні місцезнаходження;
- 3) змішані-капітал належить підприємцям двох або кількох країн, їх реєстрація здійснюється у країні одного із засновників такого підприємства, це зумовлює місцезнаходження його штаб квартири

Однією з важливих класифікацій підприємств є класифікація за правовим статусом і формою господарювання. Одноосібне підприємство є власність однієї особи або родини. Воно несе відповідальність за свої зобов'язання усім майном. Таке підприємство може бути зареєстроване як самостійне або як філіал іншого підприємства. Форму одноосібних підприємств мають переважно малі за чисельністю працівників підприємства.

Кооперативні підприємства (кооперативи) - це добровільні об'єднання громадян з метою спільного ведення господарської діяльності. Характерною їх ознакою є особиста участь кожного в діяльності використання власного або орендованого майна. В економіці України функціонують два основних типи кооперативів: виробничі споживчі.

Однією із специфічних організаційних форм підприємництва є орендні підприємства. Оренда означає засноване на договірних взаєминах на основі

строкового платного володіння і користування майном, що необхідне орендару для здійснення підприємницької діяльності. Об'єктами оренди можуть бути цілісні майнові комплекси державних підприємств або їх структурних підрозділів (філіалів, цехів, дільниць), а також окремі одиниці майна.

Господарські товариства являють собою певні об'єднання підприємств. У більшості країн з ринковою економікою такі товариства залежно від характеру інтеграції (осіб або капіталу) та ступеню відповідальності за своїми зобов'язаннями поділяються на повні, з обмеженою відповідальністю, командитні й акціонерні.

Найбільш розвиненою формою господарських товариств є акціонерні товариства. Акціонерна форма господарювання має свої переваги, а саме: фінансові, які створюють механізм оперативної мобілізації великих за розміром інвестицій і регулярного одержання доходу у формі дивідендів від акцій; економічні - акціонерний капітал сприяє встановленню гнучкої системи виробничо-господарських зв'язків, опосередкованих перехресним або ланцюговим володінням акцій; соціальні - акціонування є важливою формою роздержавлення власності підприємств будь-яких розмірів, перетворення працівників у власників певної частки їх майна.

Технологічною і територіальною цілісністю володіють так звані материнські (головні) підприємства або фірми. Особливістю їх діяльності є те, що вони контролюють інші підприємства (фірми). У залежності від розміру капіталу, що належить материнській (головній) фірмі, а також правового статусу та ступеню підпорядкованості підприємства, які перебувають у сфері впливу головного підприємства, їх можна підрозділити на дочірні і асоційовані, філіали.

Дочірнє підприємство - це юридично самостійне утворення, що здійснює комерційні операції і складає баланс. Проте материнське підприємство суворо контролює діяльність своїх дочірніх підприємств, оскільки володіє контрольним пакетом їх акцій.

Асоційоване підприємство є самостійним. Воно не знаходиться під контролем підприємства, яке володіє його акціями.

На відміну від дочірніх і асоційованих підприємств філія не має юридичної і господарської самостійності, позбавлена власного статуту та балансу, діє від імені і за дорученням головного підприємства, має однакову з ним назву. Майже весь акціонерний капітал філії належить головному підприємству.

Лізингові підприємства - у світовій економіці під такими господарюючими суб'єктами розуміють міжнародні фірми-продуценти, які за відповідну плату здають в оренду матеріальні цінності, що входять до складу основних фондів - різноманітне технологічне устаткування, транспортні засоби, обчислювальну техніку тощо.

Одним з критеріїв класифікації підприємств є їх розмір. У світі є підприємства гіганти з багатомільярдними оборотами, на яких працюють десятки і сотні тисяч працівників. Поряд з великими підприємствами існують

і розвиваються середні і малі підприємства, на яких працюють всього декілька осіб."малим (незалежно від форми власності) визначаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує двісті п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень. Великими підприємствами визначаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує двісті п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму сто мільйонів гривень. Усі інші підприємства визначаються середніми".

2 У зарубіжних країнах існували і створюються різноманітні складні форми підприємницьких утворень, зокрема: асоціація, концерн, консорціум, картель, синдикат, пул, трест, холдинг, фінансова група та ін.

Асоціація — це договірне об'єднання підприємств, яке створюється для здійснення спільної координаційної діяльності підприємств на основі госпрозрахунку, самофінансування та самоуправління.

Концерн — це об'єднання підприємств, які знаходяться у фінансовій залежності від одного або групи учасників. Найчастіше усього концерн є об'єднанням виробничого характеру. Концерну притаманні такі характерні риси:

- високий ступінь централізації функцій;
- склад підприємств різних галузей (промислові підприємства, банки та ін.);
- жорсткі зв'язки між учасниками, технологічна та коопераційна єдність;
- створення окремого відокремленого апарату управління концерном;
- зрощування промислового та банківського капіталу;
- можливість заборони підприємству-учаснику бути одночасно у кількох концернах.

Консорціум — це тимчасове договірне об'єднання підприємств для реалізації великих цільових програм і проектів. Особливості консорціуму:

- рівноправність учасників, спільність економічних інтересів, організація відносин на договірній основі;
- здійснення цільових програм та проектів, що потребують значних фінансових ресурсів;
- вузькоцільова спрямованість;
- обмеженість строку функціонування;
- координаційність, а не субординаційність відносин юридично самостійних підприємств — членів консорціуму;
- спільне розміщення позики або проведення комерційних операцій великого масштабу на підставі угоди між кількома банками, що створили консорціум.

Картель — це об'єднання підприємств, учасники якого домовляються про розміри виробництва, асортимент товарів, ринки збуту, умови продажу, ціни.

Основні ознаки картелю:

- договірний характер об'єднання;
- до складу картелю, як правило, входять промислові підприємства однієї галузі, які виробляють переважно однорідну продукцію;
- спільне здійснення комерційної діяльності — регулювання збуту виробленої продукції;
- збереження господарської, фінансової, юридичної самостійності членів картелю;
- свобода дій учасників обмежується тільки у сфері, що стосується картельних домовленостей.

Синдикат — це договірне об'єднання однорідних підприємств, у якому передбачається централізація збуту продукції або централізація постачання сировини для його членів. Як об'єднання картельного типу синдикат має такі особливості:

- збереження юридичної самостійності підприємств — членів синдикату;
- збут продукції учасників через спільний збутовий орган або збутову мережу одного з учасників об'єднання;
- учасники можуть зберігати свою власну збутову мережу;
- через один збутовий орган може реалізовуватись не вся, а тільки певна частина продукції учасників;
- збутовий орган при необхідності може здійснювати централізовану закупівлю сировини, матеріалів для всіх членів синдикату.

Така форма об'єднання підприємств найчастіше застосовується у галузях з масовим виробництвом однорідної продукції.

Пул — це об'єднання підприємств, що передбачає особливий порядок розподілу прибутків його учасників. Відноситься до об'єднання картельного типу. Прибутки учасників пула надходять до загального фонду, а потім розподіляються між ними у заздалегідь встановленій пропорції.

Трест — це об'єднання ряду підприємств, у якому вони втрачають юридичну, виробничу, комерційну самостійність та підпорядковуються єдиному управлінню.

Особливості тресту:

- об'єднання ряду виробничих підприємств, які раніше належали різним підприємствам, у єдиний виробничо-господарський комплекс;
- до складу тресту входять підприємства різних галузей промисловості, які охоплюють технологічні процеси оброблення сировини або послідовні ступені її обробки, чи стадії виготовлення кінцевого продукту;
- спеціалізація на одному або декількох аналогічних (однорідних) видах виробленої продукції;
- підпорядкування членів тресту єдиному органу управління для здійснення загального керівництва усім виробничим комплексом;

- інтеграція усіх напрямків діяльності.

Холдинг — це акціонерна компанія, яка володіє контрольними пакетами акцій інших фірм з метою контролю і управління їх діяльністю.

Для холдингу характерні такі ознаки:

- забезпечення централізованого управління, вплив на підконтрольні (дочірні) підприємства;
- розширення сфери та масштабів господарської діяльності;
- забезпечення технологічної та коопераційної єдності підприємств — членів холдингу;
- здійснення централізованої інвестиційної політики.

Фінансова група — це об'єднання юридично- та господарсько самостійних підприємств різних галузей (промислових, торговельних, транспортних, фінансово-кредитних та ін.).

Для фінансової групи характерні такі ознаки:

- на чолі стоїть головна компанія — один або декілька банків;
- головна компанія, що створює ядро фінансової групи, координує усі сфери та напрямки діяльності членів об'єднання, приймає найбільш важливі управлінські рішення;
- промислові підприємства — члени фінансової групи, як правило, розподіляють між собою ринки, домовляються про ціни.

У зарубіжних країнах відбуваються процеси об'єднання капіталів, яке здійснюється з метою концентрації фінансових ресурсів, зниження ступеня господарського ризику з боку учасників, ведення широкомасштабного бізнесу.

Існують такі засоби об'єднання підприємств та капіталу: злиття, поглинання, придбання контрольного пакету акцій

3. Згідно ст. 55 Господарського кодексу України під малими підприємствами розуміються:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;
- юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України^[1]

До малих підприємств належать:

- у промисловому будівництві - до 200 осіб;
- в інших галузях виробничої сфери - до 50 осіб;
- в галузях невиробничої сфери - до 25 осіб;
- в науці та науковому обслуговування - до 100 осіб;
- в роздрібній торгівлі - до 15 осіб.

Мале підприємництво є найбільш динамічним елементом структури національного господарства. Його роль у житті суспільства при ринковій системі господарювання полягає в тому, що воно: а) є одним із провідних секторів економіки; б) формується на засадах дрібнотоварного виробництва; в) визначає темпи економічного розвитку, структуру і якісну характеристику ВВП; г) здійснює структурну перебудову економіки, характеризується швидкою окупністю витрат, свободою ринкового вибору; г) забезпечує насичення ринку споживчими товарами і послугами повсякденного користування, а, отже, і попиту, реалізацію інновацій, додаткові робочі місця; д) має високу мобільність, раціональні форми управління; е) формує новий соціальний прошарок підприємців-власників; є) сприяє послабленню монополізму, розвитку конкуренції.

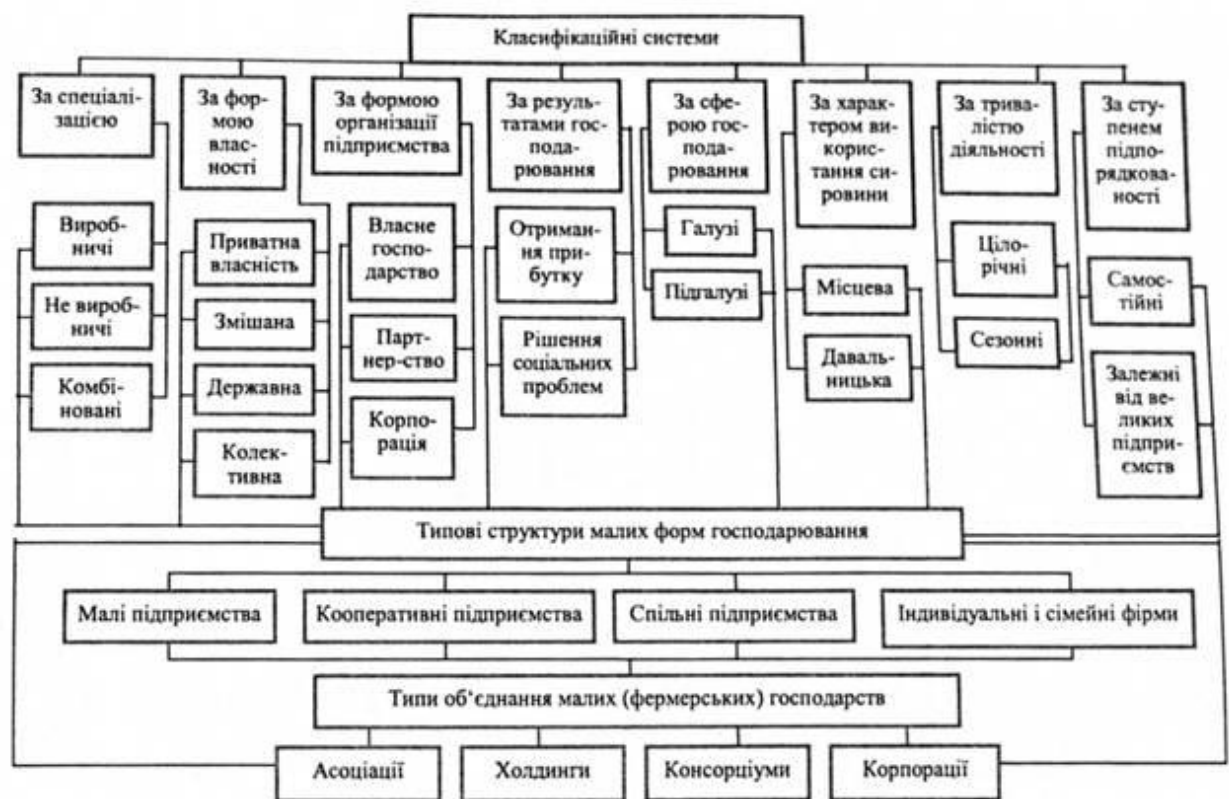

Рис. 4.1. Класифікація малих форм господарювання